

VÁRDY BÉLA – VÁRDY HUSZÁR ÁGNES
ÚJVILÁGI KÜZDELMEK. AZ AMERIKAI MAGYAROK ÉLETE ÉS AZ
ÓHAZA

Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2005. 370 p.

Várdy Béla történész és Várdy Huszár Ágnes irodalomtörténész magyar származású amerikai kutatók ismert és elismert képviselői szakmájuknak. Az 1951 óta az Amerikai Egyesült Államokban élő Várdy Béla több egyetem oktatója. Pályája 1964-től a Pittsburgi Egyetemhez kötődik, ahol 1971-től kiemelt professzor, kutatási területe a magyar és a kelet-európai történetírás, a 19. századi magyar művelődés, az amerikai magyarság története. Várdy Huszár Ágnes szintén 1951-től él az Egyesült Államokban. Több híres egyetemen folytatott tanulmányok után 1966-tól a Pittsburgi Egyetem oktatója, 1993-tól professzor. Az összehasonlító irodalomtudomány mellett az 1970-es évek második felétől magyar nyelvet és kultúrát is tanít. Várdy Béla – Várdy Huszár Ágnessel közösen írt számtalan cikke, tanulmánya mellett – 16 angol, illetve magyar nyelvű könyvet írt. Várdy Huszár Ágnes – tanulmányai mellett Várdy Bélával, illetve más szerzőkkel közösen – kilenc angol és magyar nyelvű kötet szerzője. Huszár Ágnes és Várdy Béla újabb közös kötete az „Újvilági küzdelmek” című könyv.

A kötet 23 tanulmányt tartalmaz az amerikai magyarságról, az amerikai magyarságnak az óhazához fűződő viszonyáról. A tanulmányok 1995 után keletkeztek és jelentek meg közismert folyóiratokban. A dolgozatok olyan témákkal foglalkoztak, mint az amerikai magyarság útja, Kossuth szerepe Amerikában, az amerikai magyarság kultúrája, vallási és társadalmi élete, Trianon és a világháborúk hatása az amerikai magyarságra, a rendszerváltás, valamint az amerikai magyarság képének alakulása. A könyv hat főfejezetre osztható.

Az első fejezet az amerikai magyarság múltjával és jelenével foglalkozik. Megtudjuk, hogy az 1990-es népszámlálás szerint 1,6 millió amerikai polgár vallotta magát magyar származásúnak, illetve volt magyar identitása. Az első nagyobb tömegű magyar emigráció tagjai az 1848–49-es forradalom és szabadságharc menekültjei voltak, közülük később sokan fontos szerepet játszottak a polgárháborúban. Hét tábornok és tizenkét ezredes szolgált az északi hadseregben. Újabb magyar menekülthullám a századforduló érkezett. A 650–700 ezer főnyi gazdasági menekült rakta le az amerikai magyar élet alapjait. A két világháború között mindössze 28–29 ezer magyar kivándorló volt, ugyanakkor soraiban sok nemzetközi hírű szellemi kiválóság volt található. A második világháborút követően 26 400-an érkeztek az USA-ba, az 1956-os forradalom után pedig 47 600-an. Az 1945 utáni fél évszázadban összesen 109 ezer magyar telepedett le az Egyesült Államokban. Az 1945-ös menekültek a Horty-rendszer közép- és felsőbb rétegeiből jöttek, többségük az új hazában nem csinált karriert. Az 1947-es menekültek a városi kispolgári és paraszti létből kiemelkedett értelmiséget képviselték. Ők a Nyugat szemében már a demokráciát testesítették meg. A legjobb fogadattásban az 1956-osok részesültek, számukra volt a legkönnyebb a beilleszkedés. Várdy Béla és Várdy Huszár Ágnes az emigrációval kapcsolatosan megállapította, hogy a különböző hullámokban érkezettek csak igen lassan keveredtek a korábban bevándorolt magyarokkal. Közéledés először az 1945-ös és az 1946-os menekültek között volt.

A kutatásból azt is megtudjuk, hogy a folyamatos, de lassú magyar kivándorlás ellenére az amerikai magyarok száma állandóan fogy. Magyar negyedek tűnnek el, magyar intézmények szűnnek meg, a magukat magyarnak vallók létszáma az 1980-as 1 776 000-ről tíz év alatt 1 582 000-re csökkent. Jellemző, hogy az új kivándorló magyarok identitása hiányos. Az amerikai magyarok politikai működésére viszont jellemző, hogy az első világháború óta megnyilvánultak Magyarországiért, kiálltak a magyar érdekek mellett.

A kötet részletesen foglalkozik az amerikai magyar irodalommal. Megtudjuk, hogy az irodalom igazodott a kivándorolt tömegek életstílusához, illetve másodvonalbeli színvonalat képviselt, és nem volt kapcsolat az angol nyelvű amerikai irodalommal. Ezt az irodalmat az 1950-es években egy más jellegű irodalom váltotta fel, képviselői közül többen nemzetközi szinten álltak. Közéjük tartozott Molnár Ferenc, Zilahy Lajos, Márai Sándor, Wass Albert és Faludy György. A társadalomtudósok között is számos kiválóság volt: Kovács Imre, Alföldi András, Gabriel Asztrik, Borsody István. A humántudomány képviselőinek többsége megtalálta a helyét az amerikai egyetemeken. Az irodalom területén az elmúlt két-három évtizedben a költészet helyét a próza vette át. A magyar emigráció olvasási szokásaival is foglalkozik a könyv, megállapítva, hogy szépirodalmat nem, hanem politikai írókat olvastak. A fiatal generáció már szépirókat is olvasott angol nyelven, egyesek az avantgárdhoz is eljutottak. A könyvből megtudjuk, hogy az amerikai magyarság kultúrájával több, Magyarországon végzett kutató foglalkozott (Király Béla, Lotz János), és képet kapunk azokról a társadalomtudósokról is, akik már az Egyesült Államok egyetemlein tanultak (Nagy Károly, Ladányi András, Szendrey Tamás, Várdy Béla és Várdy Huszár Ágnes).

A kötet nagy teret szentel Kossuth 1851–1852-es útjának. Összegzésként megállapítható: annak ellenére, hogy a nagyközönség szempontjából diadalként értékelhető az amerikai körút, Kossuth valójában dolgavégezetlenül távozott. A szerzőpáros bemutatja a Világos utáni politikai emigráció megszületését,

belső ellentmondását, az USA és a magyar szabadságharc viszonyát. Elemzik Kossuth hatását az amerikai társadalomra. Végkövetkeztetésük, hogy az elmúlt 150 évben nem volt egyetlen magyar sem, aki versenyezhetett volna Kossuthal az Egyesült Államokban. Kossuth hatása az amerikai polgárháború idején is jelen volt. Neve összefonódott az amerikai társadalommal és demokráciával. Kossuth – mint minden szabadelvű államférfi – elítélte a rabszolgaságot, de úgy érezte, hogy Magyarország érdekében kénytelen átnézni e komoly társadalmi problémán.

A könyv egy nagy fejezete a kultúrával és tudománnyal foglalkozik. Az egyik alfejezet az első magyar újság és újságszerkesztő amerikai tevékenységét mutatja be. Nem véletlen, hogy a könyv egyik leghosszabb alfejezete „Az írásbeliség és a magyar kivándorlók Amerikában a 19–20. században”. Részletes elemzés tárgya az 1880 után érkezett magyar bevándorlók élete, valamint az, miként segítették az egyházak az amerikai életbe való beilleszkedését. Fontos szerepet játszottak még a beilleszkedésben az újságok, jelentős összekötő kapcsot jelentettek a nagy területen szétszórott bevándorlók között. A kőtetőből az is világossá válik, hogy a magyar kivándorlók élete lényegében a burdászházak keretein belül zajlott. E kis magyar világ teremtette közösség helyettesítette az otthon és a hazai közösséget. Természetes volt, hogy ennek a milliók is kialakult az irodalma.

A könyv viszonylag hosszan foglalkozik az angol nyelvű magyar történetírás helyzetével az 1990-es években. Ennek azért is nagy a jelentősége, mert a második világháborút követő időszakig az amerikai történetírás alig-alig foglalkozott Magyarországgal és a magyarsággal. A háborút követő időkben is csak lassan, különböző stratégiai és társadalmi tényezők összjátéka következtében indult meg a kutatás egyes nagyobb központokban (Indiana University, Bloomington), illetve a háborút követően felállított Kelet-Európa tanulmányi központokban és több jeles egyetemen (Columbia, Harvard). Ezeknek a kutatásoknak azért is volt nagy jelentősége, mert hozzájárultak a Watson és Steed által kialakított hamis és rosszindulatú magyarságkép megváltoztatásához. A magyarság amerikai és nemzetközi megítélése szempontjából fontos állomás volt az, hogy az Amerikai Történelmi Társulat megjelentette harmadik bibliográfiái kézikönyvét (Guide).

A könyv sokoldalú és komplex képet ad az amerikai magyar tudományosság állapotáról az 1990-es években. Beszámol arról a pesszimista helyzetről, ami napjainkra kialakult, miszerint napjainkban Észak-Amerikában magyarságtudományra nincs szükség. Várdy professzor a jövőt illetően sem optimista, negatíván ítéli meg a helyzetet. A magyarságtudományi kutatás és oktatás a recenzioíró egykori kedves professzorának, Ránki Györgynek bloomingtoni tevékenysége idején érte el a tetőfokát. Az utóbbi időben a tudományos élet intenzitása azonban Bloomington is visszaesett, ennek ellenére a legfontosabb magyarságtudományi központ maradt.

Jól működik a Várdy házaspár által mintegy három évtizede beindított pittsburghi program, amely elsősorban történelmi orientációjú. Ez a program számos Magyarországot is érintő történelmi kurzusból áll. A pittsburghi magyarságtudományi program jelentős részét képezte a Várdy Béla által igazgatott Duquesne University History Forum (1967-től), illetve a Várdy házaspár által alapított és irányított Nyugat-pennsylvaniai Magyar Kulturális Társaság működése. Sajnos a pittsburghi program jövője is bizonytalan. Ennek oka, hogy a rendszerváltás után a tudománypártolás visszaesett, Várdy Béla és Várdy Huszár Ágnes 2006-ban nyugdíjba vonulnak.

A Várdy házaspár által írt könyv egyik fejezete sokoldalúan foglalkozik a vallás és a társadalom viszonyával. Itt képet kapunk az első misszionáriusokról, az első magyar egyházközösségről. Az amerikai magyar vallási élet területén az úttörő szerepet Ács Gedeon töltötte be. 1852-ben ő alapította az első amerikai magyar egyházközösséget, amely ökumenikus gyülekezet, „magyar egyház” volt. A könyvből azt is megtudjuk, hogy az egyházak, a templomok funkciója itt sokkal komplexebb, nemcsak vallási intézmények voltak, hanem a társadalmi élet színterei is, és egyfajta nemzeti intézményekké váltak. A magyarság őrzése legalább olyan hangsúlyt kapott, mint a vallásosság.

A könyv révén képet kapunk a szlovákok és a magyarok 19–20 századi helyzetéről Amerikában. Várdy Béla a kérdés megítélése érdekében bemutatja a magyar–szlovák viszonyt a történelmi Magyarországon, illetve a nacionalizmus gyökereit. A szerző megismerteti a magyar–szlovák közös múlt átértékelésének okaival, a szlovák nemzeti vezetők manipulációjával. Egy igen kényes kérdéssel is foglalkozik, az 1889-es johnstowi árvíz idején létrejött korai „Hunky”-kép kialakulásával. Az árvíz idején fosztogató, rabló, primitív „Hunkyk”, akiket magyaroknak állítottak be, nem is magyarok voltak, hanem Magyarországról elszármazott szlovákok és ruszinok. Ez a primitív szlovák szerzők által a sajtóban kialakított kép sokat rontott a magyarság amerikai megítélésén.

A szerzőpárostól képet kapunk Trianonnak az amerikai magyarságra gyakorolt hatásáról, illetve azt is megtudjuk, hogy az első világháború kitöréséig a magyar kormány szinte semmit sem törődött a kivándorolt magyar százazatokkal. A következő korszakban a magyar politikai élet felismerte az emigráció erős nemzeti érzését, amit sikeresen lehet hasznosítani. A második világháború kitörése teljesen lehetetlen helyzetben találta az amerikai magyarságot. A magyarok többsége lelkesedéssel támogatta a revíziót, ugyanakkor elvetette a Hitlerrel kötendő szövetséget. A magyarság amerikai vezetői a háború végén arra az álláspontra jutottak, hogy – a magyar kormány szabad cselekvésképtelensége következtében – ők óhajtják

képviselni Magyarországot. A párizsi békeszerződés aláírása előtt az Amerikai Magyar Szövetség „Igazságos békét Magyarországnak!” címmel 30 oldalas memorandumot juttatott el az amerikai külügyminisztériumnak, hogy Trianon igazságtalansága ne ismétlődhessen meg. Memorandumaiknak a korabeli nemzetközi helyzetben azonban semmi gyakorlati hatása nem volt.

A könyv egyik tanulmánya részletesen ír arról, hogy az amerikai magyarságnak a második világháború kitérése utáni politikai viharokban mit kellett megélnie. Megtudjuk, hogy 1941. december 12-ig, amikor Magyarország megdöglő állapotban üzent az USA-nak, a nemzeti érzésű amerikai magyarság viszonylag türelmes körülmények között evezgetett az amerikai politikai élet vizein. A különböző politikai irányzatok elértéren látták és ítélték meg Magyarországot, és eszerint alakították ki álláspontjukat. A kötet részletesen elemzi az egyes irányzatokat: Eckhard Tibortól Vámbéry Rusztemen át Habsburg Ottóig. Hosszabb elemzést kapott Habsburg Ottó amerikai emigrációjának története. Habsburg Ottó Magyarországról tett erőfeszítései bemutatása mellett a könyv feltárja Habsburg Ottó és az amerikai magyarság viszonyát, az amerikai magyarság viszonyát a legitimizmushoz, a legitimisták sajátos helyzetét.

A munka foglalkozik a száműzött Horthy és az amerikai magyarság kapcsolatával, és a magyar–magyar viszony aspektusából részletesen bemutatja a rendszerváltozást – az emigráns magyarok illúzióival és csalódásaival. A könyv végül a magyarság változó képét tárja fel az elmúlt tizenöt évben, teszi ezt úgy, hogy a magyar imázs történeti alakulását végigvezeti az első emigránsoktól napjainkig. Igen érdekes annak a bemutatása, miként igyekeztek a kivándorlók saját presztízsüket felnagyítani. Fontos annak bemutatása, hogy az 1930-as években kivándorolt kisszámú szellemi elit milyen szerepet kapott a magyar nemzeti imázs megerősítésében.

Összegzésként megállapítható, hogy a könyv többről szól, mint az amerikai magyarság küzdelme. A kérdés komplex megközelítése nyomán olyan – a politikai életet, a történelmet érintő – eseményekről és azok összefüggéseiről is tudomást szerezhettünk, amit csak a két kiváló kutató elemző érekenysége révén ismerhetünk meg. A kötet szaktörténeti munka, de olyan kérdésekkel foglalkozik, amely a legszélesebb rétegek érdeklődését is felkelthetik. Aki kezébe veszi a kötetet, garantáltan végigolvassa.

N. Szabó József

EDMUND MAKOWSKI
POZNAŃSKI CZERWIEC 1956. PIERWSZY BUNT
SPOŁECZEŃSTWA W PRL
(Poznańi június 1956. A társadalom első felkelése a Lengyel
Népköztársaságban)

Poznań, Wydawnictwo Poznańskie, 2006. 395 p.

Poznań munkásainak felkelése a rossz életkörülmények miatt és az azért felelős hatalom ellen – 1956. június 28. és 30. között – volt az első tömeges társadalmi megmozdulás a „népi” Lengyelországban, amely ellen a hadsereget kellett bevetnie a hatalomnak. A felkelés katalizátorként szolgált az SZKP XX. kongresszusa és Boleslaw Bierut, a LEMP első titkárnak halála után kialakult politikai helyzet megváltozásának folyamatában, amely a nemzetközi tényezők együhtíthatásával vezetett el 1956 októberéig, Władysław Gomułka visszatéréseiéig.

Edmund Makowski, a hat éve elhunyt poznańi történész professzor az egyik legjobb ismerője volt a felkelés történéseinek. Először huszonöt évvel az események után, a Szolidaritás teremtette kedvező légkörben szervezhetett konferenciát a történetek feldolgozására. Ezt követően csak a rendszerváltás bekövetkeztével, a különböző levéltárak megnyitása, illetve számos memoár megjelenése után folytathatta a megkezdett munkát. A belügyi és állambiztonsági levéltárak adataiból először dokumentumkötetet állított össze, majd megírta az eseményeket alaposan feldolgozó monográfiáját is. A „*Poznańi június 1956. A társadalom első felkelése a Lengyel Népköztársaságban*” című művét az események 50. évfordulójára másodsor is megjelentették.

A mű a felkelés előzményeit vizsgálva párhuzamosan arra is választ keres, miért éppen Poznańban került sor a munkások ilyen radikális lépésére. Poznań ugyanis nem tartozott a legprotestálóbbs városok közé. Az 1945 és 1948 közötti országos sztrájkhullám idején a Poznańi vajdaságban „csupán” 39 sztrájk volt, az összes lengyelországi sztrájk 4,8%-a. A körülbelül fele akkora területű Lódzi vajdaságban négy év alatt 306, a Katowiceiben 167 esetben sztrájkoltak a munkások. (Kamiński, Łukasz: *Strajki robotnicze w Polsce 1945–1948. Próba bilansu*. In: *Dzieje Najnowsze*, 1997/4. 47–56.) A vizsgált dokumentumok is arra utalnak, hogy sem a helyi, sem a központi pártvezetés nem tartott attól, hogy a poznańiak ilyen lépésekre szánják el magukat. Bár kétségtelen, hogy volt már bizonyos „hagyománya” a